

Annie M.G.
Schmidt lezing
15 mei 2024

“Peperneut,
ik wil nimmer
worden greut”

› Lezing door Astrid Sy

KINDER
BOEKEN
MUSEUM

iBbY NL

lezen
STICHTING LEZEN

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Tuut, tuut, de lispeltuut...
Daar in de zelfbedieningszaak
Daar woont een muis, ik zie 'm vaak
Ik neem zo 'n wagentje en ik rij
De muis rijdt altijd mee met mij
Muis in de supermarkt, muis in de supermarkt.

Stroei-voei karakarakios notte kilas stadioelvoei.

En mijn favoriet: *prrr taliloe*. De kreet van de krullevaar uit *Pluk van de Petteflet*. Want soms moet je dat gewoon even zeggen: *prrr taliloe*.

Een kleine greep uit de grabbelton van geniale uitspraken die bij mij opkomen als ik aan Annie M.G. Schmidt denk. Het was aanlokkelijk om het gehele komende uur *Ja zuster, nee zuster*-liedjes te zingen, of te citeren uit mijn favoriete Annie M.G. Schmidtboeken. Maar dat is misschien niet helemaal de bedoeling.

Hoi, ik ben Astrid Sy en ik ben maar wat trots dat ik de Annie M.G. Schmidtlezing mag geven.

Er was eens een supersterk meisje. Ze was het sterkste meisje van de wereld. Het meisje woonde alleen in een villa en ze had twee vriendjes: Tommy en Annika. Ze heet Pippi Langkous en is de hoofdpersoon uit het gelijknamige boek van Astrid Lindgren. Aan het einde van dit boek, na het dingenzoeken, reizen naar Taka-Tukaland, niet naar school gaan, met dieven vechten, uitvogelen wat spunk is en limonade vinden in holle bomen, vindt er een veelzeggend gesprek plaats tussen Pippi, Tommy en Annika.

‘Bah, dat je groot moet worden,’ zei Annika.

‘Wie heeft gezegd dat je dat moet?’ vroeg Pippi. ‘Als ik het me goed herinner moet ik ergens nog een paar pillen hebben liggen.’

Op dat moment tovert Pippi drie magische pilletjes tevoorschijn. Ze lijken dan misschien wel een beetje op erwten, maar het zijn peperneutpillen. Als je die peperneutpillen in de duisternis van de nacht opeet, moet je het volgende zeggen:

‘Lief klein pilletje peperneut, ik wil nimmer worden greut.’

Aan dit citaat heb ik de titel en het onderwerp van mijn lezing ontleend. Ik wil het hebben over dat grote, beangstigende fenomeen dat achter het *nimmer greut willen worden* huist: verandering. Ik kwam er namelijk achter dat veel van de thema's waarmee ik mij verbonden voel, verstrengeld zijn met verandering. Thema's zoals: geschiedenis, kindertijd en – in het verlengde daarvan – kinderboeken. Dit heeft er natuurlijk ook alles mee te maken dat ik zowel kinderboekenschrijver als historicus ben.

Verandering als thema voor de Annie M.G. Schmidtlezing klinkt misschien vaag, maar dat vind ik niet zo erg. In mijn hoofd zit er absoluut een logica achter. We gaan het hebben over negerkoningen en indianen. Over geschiedenis. De hond Nana uit *Peter Pan*. Over de Russische schrijver Leo Tolstoj, maar ook over diversiteit, fantasie, elfjes, trollen en narcisme. Over de dood. Ja, dat kan echt allemaal in één lezing over verandering. Je zult het wel zien.

Alles verandert voortdurend. Zo is mijn tuin geen enkele dag hetzelfde. Dat realiseer ik me weer als er een nieuwe bloem is uitgekomen. Of wanneer de mol een hoopje aarde heeft achtergelaten op een nieuwe plek, na een nachtje ondergrondse gangen graven. Mijn kinderen veranderen. Soms binnen een dag. Nieuwe letters en woorden vormen zich in hun hoofdje. Ze worden wakker met een ander, ouder gezicht. Of ik zie de verandering in hun ogen. Mijn lichaam verandert. Ik heb donkere lijntjes langs mijn mond die er eerst niet waren. Nieuwe sproetjes op mijn rug of boven mijn lip. Ook de mensen om mij heen veranderen. De wereld verandert. Hoe ik de wereld beschouw, verandert.

Verandering is, kortom, net zo onontbeerlijk en onvermijdelijk als het inademen van lucht, als eten, poepen en plassen. Maar waar ademen, eten, poepen en plassen mij vrij eenvoudig afgaan, vind ik het omgaan met veranderingen een stuk ingewikkelder. Je zou zelfs kunnen spreken van een worsteling. Toen ik twintig was, kon je op Facebook aangeven dat je met iemand een ‘ingewikkelde relatie’ had. Dat heb ik met verandering. Een ingewikkelde relatie.

Verandering is een vaststaand gegeven in het leven. Dat weet een historicus als geen ander. Ik speurde even door mijn boekenkast bij het schrijven van deze woorden. Een greep uit de titels en thema's: *Geschiedenis van de literatuur tussen 1300 en 1400*; *100 Books that Changed the World*; *Een kleine geschiedenis van de wereld*; *Lost Plantations of the South*; *A History of the Eleven Rival Cultures of North America*; *The Bible as a History*.

Deze boeken beschrijven tijden die voorbij zijn. Andere werelden die anders roken, anders klonken en er anders uitzagen. In deze tijden golden andere sociale waarden en andere manieren van omgang. Maar ook binnen deze andere tijden waren er grootschalige veranderingen. De middeleeuwen zagen er in de negende eeuw compleet anders uit dan in de twaalfde eeuw. De vroege twaalfde eeuw is weer een andere wereld dan de late twaalfde eeuw. Er is een voor en na de Eerste Wereldoorlog, een voor en na de aanslag op de Twin Towers.

Geschiedenis is een studie naar verandering, zou je bijna kunnen zeggen. Ook de manier waarop wij naar geschiedenis kijken verandert. Iemand uit het verleden kunnen we in de ene periode een grensverleggende veranderaar vinden en in een andere periode een verwoestende onderdrukker. Wat we belangrijk vinden, wat we goed of slecht vinden, wat we loven of wat we minachten, wie we als overwinnaars zien, wie de verliezers zijn, dit alles verandert.

In verandering zit iets inherent paradoxaals. Het kan innovatie zijn, vernieuwing, vooruitgang. Het kan ook achteruitgang zijn. Verslechtering. Aftakeling.

En over paradoxen gesproken: hoewel verandering een vaststaand gegeven is, is de natuur van de mens verrassend onveranderlijk, vind ik. Ook al veranderen onze waarden en normen en de context waarin we leven, onze sociale en culturele omgangsvormen, onze emoties, reacties en gedragingen zijn universeel en van alle tijden. Ouders in het Tudortijdperk in Engeland hielden van hun kinderen, net zoals ouders dat nu doen. Kinderen speelden in de oudheid, en dat deden ze ook in de jaren dertig van de vorige eeuw. In alle jaren en over de hele wereld worden mensen verliefd. Angst is altijd een belangrijke motivator en katalysator. Dat was in middeleeuws Frankrijk zo, waar pogroms op Joden volgden na grootschalige oorlogen en het uitbreken van ziektes. En dat is nu zo als we de grenzen sluiten voor vluchtelingen. Economische malaise, ontwrichting, een gevoel van onveiligheid en verlies van controle vormen een voedingsbodem voor populisme. Dat was zo voor de Tweede Wereldoorlog en dat is ook nu zo. Dat is mens-eigen.

Op het moment dat we het hebben over kinderen die spelen, of over verliefd worden en ouderliefde, is het mooi. Maar het is, denk ik, ook een van de redenen waarom we steeds maar weer gedoemd zijn dezelfde fouten te maken. Deze paradox tussen de menselijke natuur aan de ene kant en de veranderlijke menselijke omstandigheden aan de andere kant, is wat geschiedenis voor mij zo fascinerend maakt.

Een van de hardnekkige eigenschappen van de mens is ook dat, hoewel verandering onvermijdelijk is, we ons ertegen proberen te verzetten. Noem het nostalgie of het vastklampen aan tradities. Het vasthouden aan onze schoonheid en jeugdigheid. Van microneedling en skinboosters tot demonstreren voor het behoud van Zwarte Piet. Het heeft allemaal te maken met een afkeer van en angst voor verandering.

Je kunt je er dus met hand en tand tegen verzetten. Maar je kunt het ook omarmen. De een na de andere paradox als je het hebt over verandering. Deze tegenstrijdigheid is ook mij niet vreemd. Geschiedenis is een studie naar verandering, dat vind ik er interessant aan. Maar in het vakgebied van de historie zit soms ook verstilling, wanneer je verandering onderzoekt die zich al heeft voltrokken. Ook dat trekt mij in geschiedenis aan.

Het onderwerp waar ik me bijna vijftien jaar mee bezig heb gehouden is de Holocaust, het dieptepunt in de geschiedenis, zou je wel kunnen stellen. Ik kwam verhalen tegen die je eigenlijk helemaal niet in je hoofd zou moeten hebben. Die gaan over gruwelijkheden die geen mens zou moeten doormaken. Elke dag weer onderzocht ik die gruwelijkheden. Ik kreeg vaak de vraag hoe ik het kon volhouden. Het is mijn werk. Ik ben het gewend, ik voel de noodzaak om me hiermee bezig te houden en ik vind het interessant. Maar als mijn vriend 's avonds het nieuws aanzet, word ik boos en verdrietig, en kan ik die nacht niet slapen omdat ik me het wel en wee van de wereld te erg aantrek. Hoe kan dat?

De reden is simpel: de Holocaust, hoe erg ook, is geweest. Natuurlijk kun je daar meteen tegen inbrengen dat de Holocaust doorwerkt naar het nu – geschiedenis werkt altijd door naar het nu –, maar de periode tussen de opkomst van Hitler en het einde van de Tweede Wereldoorlog waarbinnen de vervolging en massamoord op Joden zich afspeelde, is voorbij. Ik kan het bestuderen, onderzoeken, ik kan bedenken welke lessen we eruit kunnen trekken voor nu en de toekomst. Als ik me op deze manier met de ellende van vandaag de dag zou bezighouden, zou ik er, denk ik, aan onderdoor gaan. Dat komt doordat wij op dit moment onderdeel zijn van de verandering die nú gaande is. En het niet weten waar die verandering naartoe leidt, vind ik adembenemend beangstigend. Ik kom hier nog op terug. Nu eerst meer over die verstilling.

Die verstilling van geschiedenis, dat onderzoeken van datgene wat voorbij is, is voor mij verbonden met kinderboeken, en jeugdigheid in het algemeen. Ik ga nu uitleggen waarom.

Fantasie, boeken en geschiedenis – dat zijn de woorden die bij mij opkomen als ik aan mijn jeugd denk. Elke zomervakantie bracht ik door bij ons huisje in Finland, net zoals mijn moeder en mijn grootmoeder voor mij. Dat stukje bos, de rotsen en het zand waren de oase van mijn jeugd. Deze wereld van berkenbomen en dennenbossen, kraakhelder water, bemoste rotsen, sauna's, bosbessen, gevlochten manden en heide zit in mijn DNA.

Ik wilde altijd alles weten over de geschiedenis daar. Waarom hadden de Finnen zo'n wantrouwen naar Russen? Waarom was mijn grootmoeder naar Zweden gevlucht? Hoe kwamen die loopgraven in de bossen? Waarom waren er bommen op het oude zomerhuisje

gegooid? Misschien begon mijn fascinatie voor geschiedenis wel met mijn eigen geschiedenis.

Geschiedenis vormde de rode draad in mijn spel en fantasie.

Zo bracht ik als kind uren door op de rotsen, waar ik zachtjes zoemend verhalen bedacht en die in mijn hoofd afspeelde. De keer erna kon ik het verhaal precies oppakken waar ik was gebleven, alsof ik een boekenlegger in de bladzijden van mijn hoofd had geplaatst.

Een voorbeeld: Ik woonde met mijn grootmoeder in een hutje in een besneeuwd bos. Op een dag werd zij geschaakt door gevaarlijke schurken omdat ze eigenlijk een stoere partizaan was. Aan mij de taak om, dik ingepakt in rendierenbont, mijn grootmoeder te redden, een queeste door onbegaanbare bossen, ontmoetingen met woeste wolven, heksen en andere magische wezens die mij óf beproefden óf bemoedigden.

Daar stopte het niet. Ik had een barbiepop van Eliza uit *My Fair Lady*. Eliza droeg een jurkje met een schort en een groen fluwelen jasje. Ze had een klein bloemenmandje aan haar arm, gevuld met bloempjes van textiel. Ik had ook een bruine barbiepop. Met houtskool beroette ik haar wangen een beetje. Ik knipte een paar kleine gaatjes in een ouderwetse jurk, brandde de onderkant een beetje weg en maakte ook de jurk vies met houtskool. Zo werd deze barbiepop een tot slaaf gemaakte, die ontsnapte aan het leed op een plantage en in de natuur allerlei avonturen beleefde.

Dan de boeken. Die namen mij mee naar onbekende werelden. De omzwervingen van de wees Remy in het negentiende-eeuwse Frankrijk. Het wrede, maar intrigerende zuiden van de Verenigde Staten in *De hut van oom Tom*. (Het was tijdens het schrijven van deze woorden dat ik me realiseerde waarom mijn tot slaaf gemaakte Barbie de plantage ontvluchtte.) Ik reisde met Michael Strogoff, de koerier van de tsaar, door het barre Siberië. Ik ploeterde door de besneeuwde Rocky Mountains met de zeven kinderen uit *De kinderkaravaan*. Ik joeg op fazanten met Daantje uit *Daantje de Wereldkampioen*. Ik zwierf door een mysterieus duister kasteel op zoek naar geheime kamers en geheime tuinen.

Maar mijn icoon was toch wel Astrid Lindgren. Misschien omdat ze mijn naamgenoot is, misschien omdat ze uit Zuid-Zweden komt, net als mijn grootvader. Misschien omdat ze

gewoon geniale verhalen schreef. Haar boeken gaan over eigenzinnige, krachtige kinderen, maar ze vertegenwoordigen ook een manier van leven die niet meer bestaat.

Emiel van de Hazelhoeve verdient centjes door het hek van het weiland te openen voor langsrijdende paard-en-wagens. Hij zwemt 's nachts in een bosmeertje met knecht Alfred in het oranje schijnsel van de julimaan. Pippi, Tommy en Annika overnachten op een onbewoond eiland waar ze fantaseren over hoe ze later piraat worden, terwijl ze flesjes limonade drinken en pannenkoeken eten. De kinderen van Bolderburen verzinnen geheime talen terwijl ze op het aardappelveld onkruid verwijderen. En kerstmis, o kerstmis... Al die fantastische, magische kerstvertellingen met kaarsen die flikkeren in de kerstboom en sleetochten op kerstochtend door verstilde witte landschappen badend in het maanlicht.

Nu kan ik je vertellen dat ik als kind geen geld heb verdiend met het openhouden van hekken. Ik heb als vijftienjarige een keer met een vriendin in een veel te kort rokje langs de autoweg peren verkocht, maar daarmee houdt het wel op. Ik ben nog nooit op kerstochtend met een slee naar de kerk gegaan. Ik ren met kerstmis in een dunne jas – want het is dan altijd zo belachelijk warm – naar de auto omdat het regent. De boeken van Astrid Lindgren geven mij een inkijkje in een manier van leven die ik nooit zelf echt zou kunnen ervaren maar die me wel aanspreekt. Ook omdat die verhalen voor mij herkenbaar zijn. Wij eten met kerst ook *köttbullar* - Zweedse gehaktballetjes - haring en ham. We bakken ook *pepparkakor*. We zingen Zweedse kerstliederen bij de piano en Zweedse drankliedjes aan tafel. We pakken onze cadeaus in met rode lak en linten. Het weer is misschien druilerig, maar de sfeer uit de kerstvertellingen van Astrid Lindgren is aanwezig.

En vooral tijdens die zomers in Finland voelde het even alsof ik een personage in een Astrid Lindgrenboek was. Ik zocht in de bossen naar elfjes en trollen, ontdekte geheime meertjes, zwom als een zeemeermin door het water en huilde naar de maan als een wolf op de rotsen.

Je zou kunnen zeggen dat ik al jong een hang naar nostalgie had. Sowieso is het koppig vasthouden aan tradities en gewoonten tekenend voor de Zweeds-Finse cultuur, denk ik. Maar het was meer dan dat.

Neem nou bijvoorbeeld *Het kleine huis*, van Laura Ingalls Wilder, een autobiografische boekenserie over haar jeugd in een pioniersfamilie die steeds verder naar het westen trekt.

Acht boeken, allemaal door mij verslonden. Ik kan me goed herinneren dat mijn moeder het eerste boek voorlas. Ik moet toen een jaar of zes zijn geweest. Het boek begint met de volgende woorden:

Er woonde lang geleden een meisje in de grote bossen van Wisconsin in Noord-Amerika, in een klein grijs huis van boomstammen. Al liep iemand een dag, of een week, of een hele maand, er waren alleen maar bossen. Er waren geen huizen. Er waren geen wegen. Er waren geen mensen. Er waren alleen bomen en de wilde dieren die erin huisden.

Dit boek had een grote impact op mij. Laura schreef over haar jonge jaren in een klein huisje in het bos waar ze de wolven 's nachts kon horen huilen. Ze beschrijft in detail hoe het varken wordt geslacht en hoe ze vervolgens de blaas van het varken opblaast en ermee speelt als een bal. Haar pa vecht met poema's. Ze koken ahornsiroop. In de holle boomstam van een dode boom roken ze hammen en worsten.

Ingalls Wilder besteedt twee volle pagina's aan hoe pa houten plankjes bewerkt, en sterren, raampjes, maansikkels, blaadjes, bloemen en vogels snijdt. Hij maakt een houten etagère voor ma als kerstcadeau. Ik weet eigenlijk nog steeds niet wat een etagère is. Ik wil het ook niet weten. Ik heb er mijn eigen beeld bij. Van het urenlange werk dat in het langzame, minutieuze bewerken van die plankjes ging zitten. Van Laura die rustig toe zit te kijken en de herinnering aan dat moment in haar geheugen prent.

Als je mijn lievelingsboeken op een rij zet, hebben ze iets gemeen. Het pittoreske Zweedse plattelandsleven van de vorige eeuw. Avonturen in het grenzeloze westen van de Verenigde Staten. Russische steden met kleurrijke koepeldaken, trojka's en Tartaarse kostuums. De verhalen die ik graag las, die ik zelf speelde en die mijn verbeelding prikkelden, speelden zich allemaal af in het verleden. Ze stonden voor een tijd, een wereld die er niet meer was en ook nooit terug zou komen.

Ik zou deze manieren van leven nooit echt ervaren. Het is voorbij.

Wat is het toch jammer dat dingen voorbijgaan! Daar kon ik me als kind al over opwinden – en nog steeds. Ik kan me ontielig verheugen op een vakantie of een feestje. Op de dag van

vertrek of de ochtend van het feestje kan ik al een steek van verdriet voelen omdat ik weet dat het in een oogwenk voorbij zal zijn. Als kind hilde ik tranen met tuiten wanneer we wegreden uit Finland. Weer een zomer voorbij die nooit meer terug zou komen. Mijn moeder zei dan steevast: ‘Volgend jaar ben je weer terug.’ Een schrale troost! Een jaar was een eeuwigheid.

Iemand die dit gevoel als geen ander heeft moeten begrijpen, is Astrid Lindgren. Zo zijn de karakters in haar boeken vaak verdrietig als iets voorbij is. Lisa van Bolderburen vindt het heel erg dat kerst voorbij is, want dan moet je weer een heel jaar wachten. Waarom mag het niet elke dag kerst zijn, vraagt ze zich af.

Het komt vaker voor in Lindgrens boeken: een terloopse opmerking dat het jammer is dat dingen voorbijgaan. Bijvoorbeeld verjaardagsfeestjes. En het liefst willen alle personages in haar boeken eindeloos doorspelen in zomers die eeuwig duren, willen ze voor altijd avonturen beleven, voor altijd met vriendjes zijn, elke dag kerstmis vieren! Nooit, nooit groot worden.

Want wat is er erger, gruwelijker, walgelijker dan groot worden?

‘We zullen morgen reuze pret hebben.’

‘We zullen altijd pret hebben.’

Maar dan vliegt er een donkere schaduw over Tommy’s gezichtje. ‘Ik wil nooit groot worden,’ zegt hij.

‘Nee, dat is ook niet iets om naar te verlangen,’ zei Pippi. ‘Grote mensen hebben nooit iets leuks. Ze hebben alleen maar een heleboel vervelend werk en gekke kleren en likdoorns en inkomensbelasting. Ze kunnen nooit spelen.’

Als kind had ik ook peperneutpilletjes. Ze waren groen en klein en leken op gedroogde erwten, precies zoals bij Pippi. ‘Peperneut, peperneut, ik wil nimmer worden greut,’ zei ik dan. Ik slikte ze door en ervaarde hetzelfde wonderlijke gevoel dat Astrid Lindgren zo mooi beschrijft. Een geheimzinnig gevoel dat alleen kinderen kunnen hebben, waarbij je droomt, wenst of fantaseert dat iets zo is, en je daar zo in gaat geloven dat het ook écht wordt. Ik voelde en ik wist dat ik nooit groot zou worden.

Ik zou voor altijd kind zijn. Voor altijd dat wonderlijke gevoel hebben. Dat gevoel dat je in bed ligt en zeker weet dat de muizenkoning om het hoekje van je slaapkamerdeur naar binnen kijkt, en je hem ook echt ziet staan. Dat wonderlijke gevoel wanneer je zwemt in het maanlicht of dat je onder een boomstronk kijkt en de kabouters ziet zitten. Dat je honderd procent zeker weet dat de kerstman de cadeaus onder de boom heeft gelegd en je Piet over het dak ziet rennen. Maar helaas.

J.M. Barrie begint zijn boek *Peter Pan* niet voor niets met de volgende woorden:

'All children except one, grow up. They soon know that they will grow up and the way Wendy knew, was this. One day when she was two years old and playing in a garden, and she plucked another flower and ran with it to her mother. (...) Mrs Darling cried, 'Oh, why can't you remain like this forever!'

You always know after you are two. Two is the beginning of the end.

Ik ben me als kind, en later ook als puber, altijd bewust geweest van eigenschappen die uniek zijn voor die eerste levensfase. Zo wist ik als klein kind al dat mijn fantasie mijn grootste goed was. Dat ik het moest koesteren en voeden, en er vooral niet mee moest ophouden. Op vijftienjarige leeftijd beloofden mijn beste vriendin en ik elkaar dat we voor altijd moesten blijven zoals we op dat moment waren. We kregen om de banaalste dingen hysterische lachstuipen. We vielen flauw als we stiekem aan de jas van een jongen roken. Alles wat we deden was bijzonder en spannend. Ik heb mezelf altijd beloofd te proberen te blijven zoals ik was als kind, en mijn verbeelding en fantasie te blijven voeden. Die kinderlijke intensiteit mocht ik nooit kwijtraken.

Maar ook ik ontkwam er niet aan. Ook ik groeide op. Misschien heb ik daarom zo'n fascinatie voor Peter Pan en Pippi Langkous. Zij belichamen voor mij de eeuwige jeugd. Vluchten naar een wereld zonder school, zonder zorgen, zonder volwassenen, of juist met domme, vervelende volwassenen die je altijd te slim af bent. Een wereld waar de avonturen voor het oprapen liggen en niemand je vertelt dat je naar bed moet.

Toen ik jong was, fantaseerde ik dat Peter Pan ook in mijn raam zou verschijnen. Dat heb ik eigenlijk nog steeds. Er lijkt me niets heerlijkers dan dat ook ik achter hem aan naar

Neverland mag vliegen, waar we vechten met piraten (en altijd winnen). Er is echter één groot verschil tussen mijn fantasie aan Peter Pan als kind en als volwassene: nu voel ik er ook verdriet bij. Ik kan het niet anders uitleggen dan zo:

Misschien ben je wel bekend met de Disney-adaptatie van *Peter Pan* uit 1953. Dit was vroeger een van mijn lievelingsfilms. In mijn fantasie was ik Wendy. Nu is het de favoriete film van mijn zoontjes, dus ik kijk er nog steeds regelmatig naar. Maar als ik nu kijk, dan identificeer ik me niet meer met Wendy. Misschien weten jullie nog wel dat het kindermisje in het verhaal een hond is, Nana heet ze. Op het moment dat Wendy en haar broertjes leuke dingen denken, elfenstof gesprenkeld krijgen en het raam uit vliegen, zet een koor zo'n typisch zoetsappig jarenvijftigliedje in:

*When there's a smile in your heart
There's no better time to start
Think of all the joy you'll find
When you leave the world behind
And bid your cares goodbye
You can fly! You can fly! You can fly!*

Ondertussen zit Nana de hond in de tuin vastgebonden aan een lijn. Ze ziet de kinderen het raam uit vliegen en begint gealarmeerd te blaffen. Een van de kinderen hoort het geblaf en kijkt al vliegend naar beneden. Nana flappert verwoed met haar oren, in een wanhopige poging om ook te vliegen. Het jongetje grijpt elfje Tinkerbell en strooit elfenstof op Nana's achterwerk. 'Kom mee, Nana!' roept hij, en hij vliegt achter de anderen aan. Nana stijgt op door de elfenstof, maar ze zit nog vast aan de lijn. De kinderen vliegen weg. Nana zwaait ze al zwevend uit.

Ik overdrijf niet als ik zeg dat ik elke keer opnieuw bij deze scène vanbinnen een beetje moet huilen. Want Nana de hond, dat ben ik. De elfenstof is op mijn billen gesprenkeld, ik zweef door de lucht, maar de lijn houdt me tegen en ik zal Peter Pan nooit naar Neverland kunnen volgen.

Vroeger kon ik met het grootste gemak verdwijnen in mijn eigen fantasie. Dat kost me nu aanzienlijk meer moeite. Daarom houd ik zo van kinderboeken en kinderen. Ze geven me de

kans om me vast te klampen aan het kind in mij, dat kind niet kwijt te raken. Ik hoop dat als ik tachtig ben, ik nog steeds moet giechelen om iemand die een scheet laat. Ik wil trainen bouwen, ik wil zo'n hevige lachstuip hebben dat ik iedereen ongemakkelijk maak, ik wil boeren laten, gillen, dansen en gekke bekken trekken. Ik wil met poppen spelen en verhalen verzinnen. Vooral heel veel verhalen verzinnen en verdwijnen in de oneindige wereld van mijn verbeelding.

Als schrijver creëer je je eigen fantasiewereld. Je kunt erin verdwijnen en je laten verrassen door de personages. Het is een manier om nog steeds zoemend rondjes te kunnen lopen en verhalen te kunnen verzinnen.

Een narcistisch trekje, noemde een psycholoog het een keer. Ik? Een narcist? Wat? 'Nee, je moet niet schrikken,' zei de psycholoog. Het was niet dat ik een soort machtswellustige egoïst was met een gebrek aan empathie en die verliefd was op haar eigen spiegelbeeld. Nee, dat ontsnappen aan de werkelijkheid, er niet mee willen en kunnen omgaan en dus in je verbeelding een andere wereld creëren: dat zou een psycholoog in het hokje 'narcisme' kunnen plaatsen.

Goed, misschien had ze een punt. Toen ik jong was, deed ik alsof ik in mijn eigen film speelde. En die neiging heb ik soms nog steeds. Dan loop ik rond met muziek van Billie Holiday in mijn oren en zie ik mezelf zo op het grote scherm lopen. Misschien een drama of een romantische comedy. Of een bloedspannend fantasy-epos waarin ik een amazone ben met één afgesneden borst. Oké, ik dwaal af.

'Misschien ontloop je de werkelijkheid, omdat die je angst inboezemt,' zei de psycholoog. Bij mij gingen meteen alle alarmbellen af. Als ik moest leren beter om te gaan met de werkelijkheid, zou ik dan niet mijn verbeeldingskracht kwijtraken? De bron waar ik uit put om mijn verhalen te verzinnen? Zou die zoemende, rondjes lopende Astrid van zes dan verdwijnen? En hoe verenig je trouwens die zaken met elkaar: de kracht van fantasie en de angst voor de realiteit?

Want angst is het zeker. Angst voor de toekomst en angst voor het onzekere en onbekende, zoals ik al eerder noemde, die zich uit in een hang naar nostalgie en driftig vastklampen aan tradities: Of het nou kersttradities zijn of het voorlezen van bepaalde kinderboeken.

Om maar niet te hoeven veranderen, om controle te krijgen over iets waar je eigenlijk helemaal geen controle over hebt.

Dat heeft te maken met het volgende: hoewel verandering onontkoombaar is, komt er ook altijd een einde aan. Verandering begint bij geboren worden en eindigt bij de dood.

Two is the beginning of the end.

Als je hier goed over gaat nadenken, gaan juist de boeken die de eeuwige jeugd viëren over wat het betekent op te groeien. En in het verlengde daarvan dus ook wat het betekent om te sterven. Kijk maar eens naar Peter Pan. De jongen die niet opgroeide, bevroren in de tijd. J.M. Barrie verloor zijn oudere broer, het lievelingetje van zijn moeder, toen hij zes jaar was. De broer stierf op zijn dertiende: De jongen die niet zou opgroeien, voor altijd bevroren in zijn dertiende levensjaar. *Everybody grows up, except one*. Peter Pan is aantrekkelijk, avontuurlijk, grappig en onbereikbaar, maar er zit ook iets tragisch in. De rest van ons gaat uiteindelijk mee in de golven van verandering. The Lost Boy als enige niet.

Jeugdigheid, kind-zijn en verandering kunnen volgens mij niet los gezien worden van de vergankelijkheid van het leven. Het idealiseren van de jeugd kan een ontsnapping aan die vergankelijkheid betekenen of juist een vereenzelviging ermee: een manier om ermee om te gaan. Zie daar de ultieme paradox van verandering.

Juist Astrid Lindgren was er een meester in om die paradox te omarmen. Dit viel me voor het eerst op toen ik laatst *Pippi Langkous* uitlas met mijn zoontje. Het is een licht boek, grappig en vol avontuur. Toch kreeg ik bij de laatste pagina ineens een knoop in mijn buik en een brok in mijn keel. Annika en Tommy kijken door het raam van hun huis naar Villa Kakelbont. Pippi zit in haar eentje aan tafel, ze staart naar het flakkerende vlammetje van een kaars. Vanuit haar veilige thuis, waar haar moeder en vader over haar waken, overpeinst Annika Pippi's eenzaamheid: de ouderloze, zelfredzame Pippi met een vader die over de zeven zeeën zwerft en een moeder die een engel is in de hemel. Dan blaast Pippi de kaars uit en is alles in duisternis gehuld. Het melancholische gevoel waarmee ik het boek sloot overviel me. Zou Astrid Lindgren dit zo bedoeld hebben?

Het beste voorbeeld van een jeugdboek over de wederkerigheid tussen de eeuwige jeugd en de dood is *De gebroeders Leeuwenhart*. Ook van Lindgren. Karl – Karel in het Nederlands – en Jonatan sterven. Maar hun hoop en dromen over de wereld die ze in het hiernamaals vinden, een wereld van avonturen en kampvuren, bloesems en kabbelende beekjes, ontnemt hun de angst om te sterven. Daardoor hebben ze de kracht om het goede te doen en te vechten tegen onrecht. Ze zijn eeuwig jong, omdat ze sterven.

Prrrr taliloe. Ik dacht ik citeer even Annie M.G. Schmidt omdat het anders zo zwaar wordt.

Peperneut, peperneut, ik wil nimmer worden greut. Ik wil niet veranderen. Maar jong blijven. Onsterfelijk zijn. Maar misschien zijn die verhalen over het eeuwige kind, over een vredig vroeger waarin alles simpel was, over het ontsnappen naar een fantasiewereld niet bedoeld om de werkelijkheid te ontlopen, maar juist om er mee om te gaan, omdat ze handvatten kunnen bieden. *To die would be an awfully big adventure*, zegt Peter Pan.

De eeuwige jeugd en de dood – ze horen bij elkaar. Wendy kiest er niet voor niets voor om volwassen te worden. Ondanks alles wat Neverland en Peter Pan haar kunnen bieden. Want je móét volwassen worden. Je ontkomt er niet aan. Je móét veranderen.

Misschien is die nostalgie, die verhalen over eeuwige jeugd en het vasthouden aan tradities, dus helemaal niet erg. Zolang het je maar helpt om grip te krijgen op de realiteit en je beseft dat verandering onvermijdelijk is. Want als je niet verandert, sta je stil, en als je stilstaat, ga je uiteindelijk achteruit. Meeveranderen betekent ook meedoen. Meedenken, meehelpen. Bouwen aan een toekomst. Activisme, je inzetten voor de goede zaak en daarmee verandering teweegbrengen. Is er niets veranderlijker, actiever en hoopvoller dan een kind?

Ondanks de angst voor de toekomst, de hang naar vroeger, naar verstillings en tradities, groeide er bij mij van jongs af aan een enorme behoefte om op te komen tegen onrecht. Want hoewel ik als kind met mijn ouders de hele wereld over reisde, mijn oom met een man trouwde en ik mensen van allerlei culturen en met allerlei achtergronden ontmoette, was er ook die andere kant waar ik mee te maken kreeg: die van minderwaardigheid, racisme, culturele conflicten en botsingen.

Groep 8. De tijd van Pim Fortuyn, de Twin Towers, het moslimfundamentalisme en het falen van de multiculturele samenleving. Op tv klinken de verschrikkelijkste uitlatingen over moslims en Marokkanen. Het enige waar ik aan denk is Salouha uit mijn klas, haar moeder en vier broertjes. Of zij ook voor de tv zitten en al die verschrikkelijke dingen moeten aanhoren.

Ook ikzelf ontkwam er niet aan. Ik moest de tikker zijn omdat ik zwart was. Mijn ouders zouden mij geadopteerd hebben, want anders had een zwarte mama of papa me naar school gebracht. En ik moest vooral terug naar mijn eigen land, vieze bananenvreter die ik was.

Dat alles maakte me behalve strijdlustig ook nieuwsgierig naar waar dat wij-zij-denken nou vandaan kwam. Wat was de oorsprong van die culturele kloof, dat wederzijds onbegrip? Jaren later, tijdens mijn studie geschiedenis, schreef ik papers en scripties over religieuze spanningen, vervolging, conflicten en de omgang tussen verschillende religieuze en culturele groepen. Hoe ontwikkelde de omgang tussen moslims en christenen zich vanaf de vroege middeleeuwen tot de kruistochten? Hoe verhoudt de vervolgingsdiscours uit vijftiende-eeuwse Spaanse bronnen zich tegenover de werkelijke omgang tussen joden en christenen in middeleeuws Spanje? Hoe konden moslims en christenen met elkaar werken, van elkaar leren, vrienden zijn en ondertussen de ander verwerpelijk en minderwaardig vinden? En hoe paste dit bij de massale vervolging en moordpartijen die tegelijkertijd plaatsvonden?

In mijn eerste boek, *De brieven van Mia*, raakt een Syrisch meisje bevriend met een oude Joodse man. Op het eerste gezicht zijn ze twee tegenpolen, in sekse, leeftijd, religie en levenservaringen. Maar trauma is universeel, en gemis ook. Evenals liefde en vriendschap. Ze vinden elkaar in gelijkende karaktereigenschappen. Tijdens hun zoektocht naar hun verleden leren ze dat sommige verschillen onbelangrijk zijn, en dat andere hun band juist versterken. Meneer Cohen is de personificatie van het verleden. Hij is wijs en standvastig. Via hem komt de geschiedenis tot leven. Laila staat voor de veerkracht van de jeugd. Ze is onverschrokken, moedig en nieuwsgierig.

In mijn tijd als educator bij de internationale afdeling van de Anne Frank Stichting leerde ik die veerkracht pas echt goed van dichtbij kennen. Kinderen en jongeren kunnen de wereld in beweging brengen, op hun grondvesten doen schudden. Hun pure, onvervalste wijsheid stroomt uit de poriën, en is des te krachtiger omdat het gepaard gaat met een onbezonnenheid, geestdrift en ongekunsteldheid die de jeugd eigen is.

Misschien is dit ook wel de reden dat ik als student gefascineerd raakte door een artikel uit 1986 dat ik moest vertalen, tijdens de eerste dag van mijn stage bij Yad Vashem, het Holocaust museum in Jeruzalem. Hierin las ik over jongeren die onzelfzuchtig hun leven op het spel zetten om Joodse kinderen te redden. Hun woede, hun wil om het goede te doen en hun spontaniteit raakten me. Je kon dus jong zijn en toch het verschil maken. En daarvoor hoefde je geen onbereikbare held te zijn. Hoe waren deze jonge mensen in dit werk verzeild geraakt? Wat waren de omstandigheden waarbinnen ze deze keuzes maakten? Uit deze en nog veel meer vragen kwam mijn boek *Noem geen namen* voort. Het was een gedachte-experiment waarin ik een wereld wilde scheppen waarin gewone jonge meisjes en jongens verzetshelden werden. Het was voor mij een manier om alle ellende in de wereld, toen en nu, te verwerken; het idee dat, als het erop aankomt, ook ik het goede zou doen. Het moest een ode zijn aan de kracht van jongere wereldveranderaars.

Je ontkomt niet aan de sociale kaders waarbinnen je bent opgegroeid en waarbinnen je jezelf ontwikkelt, zou een socioloog zeggen. Dat geldt voor mij als mens, als individu, maar ook als schrijver. Je schrijft wat je kent en wat bij je past. Ook ik ben het product van de sociale kaders waarbinnen ik leef en verander.

Dat dat heel verwarrend kan zijn voor anderen, blijkt uit de vele opmerkingen en vragen tijdens interviews en in gesprekken. Ze heeft een donkere huidskleur. Ze is historicus en houdt zich bezig met de Holocaust. Ze schrijft kinderboeken. Ze houdt van Scandinavië en kerst. Ben je soms Joods, omdat je je bezig houdt met de Holocaust? Heb je ook weleens onderzoek gedaan naar Senegal, omdat daar je roots liggen? Vind je Afrikaanse geschiedenis dan niet interessant? Wat doe jij? Wie ben jij? In welk hokje kan ik jou plaatsen? Laat me je begrijpen!

Ik vraag me dan weleens af: roept de onderwerpkeuze van witte en/of mannelijke historici en schrijvers ook zoveel vraagtekens op? Wordt aan hen dezelfde vragen gesteld? En ontstaat ook diezelfde kortsluiting bij hun antwoorden? Zwart, krrr. Geschiedenis, krrr. Finland, krrr. Holocaust... krrr. Astrid Lindgren, krrr. Middeleeuwen, krrr. Kortsluiting! Rook uit de oren!

Ik heb dan misschien wel een donkere huidskleur, maar ik ben opgegroeid in Nederland, met een Nederlandse vader en een Zweeds-Finse moeder die mij de Scandinavische cultuur meegaf. Ik voel de littekens van de Russisch-Finse oorlog van mijn grootmoeder. Ik heb

Senegal verlaten toen ik nog geen twee was. De eerste keer dat ik terugkwam was ik tweeëntwintig. Ik was veranderd. Al volwassen. Ik schreef over de Holocaust, omdat het na al die jaren van onderzoek ook mijn geschiedenis is geworden. Ik kwam ongelijkheid en racisme tegen. Dus schreef ik daarover. Want alles is een verhaal en verhalen zijn van iedereen. Een goede schrijver is in staat zo te schrijven dat het voelt alsof hij of zij het zelf heeft meegemaakt. Ik weet nog niet of ik daar werkelijk ben, maar daar wil ik wel naar streven.

Op het moment lees ik veel van Lev Tolstoj, een van de beroemdste schrijvers uit de negentiende eeuw, bekend van romans als *Oorlog en vrede* en *Anna Karenina*. Veel van wat hij schrijft raakt aan de thema's die ik hier bespreek. Zo gaat *Oorlog en vrede* over hoe de veelheid van menselijke handelingen de loop van de geschiedenis verandert en onvoorziene situaties creëert. Dat zie je ook terug in de prachtige, imperfecte complexe karakters die hij heeft geschapen. Ze voelen vreugde, verdriet, schaamte, berouw. Ze maken fouten, zijn helden op het ene moment en zwak op het andere. En ze veranderen door het hele boek heen, waardoor je extra veel van ze gaat houden.

Een goede schrijver is in staat zo te schrijven dat het voelt alsof hij of zij het zelf heeft meegemaakt. Tolstoj is daar een meester in. Hij *is* zijn personages. De jongeling, de grijsaard, de zwangere vrouw, de man. De soldaat, de aristocraat, de boer. De manier waarop hij schrijft over het kind-zijn, doet je beseffen dat hij het kind in zichzelf nooit is kwijtgeraakt. De manier waarop hij in meerdere boeken het doodgaan beschrijft, laat je denken dat hij zelf moet zijn gestorven en weer wakker is geworden om dit te kunnen beschrijven.

Lees eens het schitterende fragment waarop Anna Karenina voor de trein springt. De gedachten die als een wervelwind door haar hoofd kronkelen. Haar jeugd die haar dan zo helder voor de ogen staat. De verstandsverbijstering maar ook de volkomen helderheid wanneer ze het besluit neemt. De kromming van haar lichaam op het spoor. Die allerlaatste nanoseconde waarin ze spijt heeft van haar keuze en tegelijkertijd beseft dat het te laat is. Het is een scène die slechts seconden in beslag neemt, maar in woorden een eeuwigheid duurt. Een bebaarde, negentiende-eeuwse man die volledig in de huid kruipt van deze oeverloos eenzame en treurige vrouw.

Juist die imperfecte menselijke trekjes die Tolstoj zo voortreffelijk beschrijft en zijn keuze voor grote thema's als liefde, volwassen worden en de dood, maken zijn boeken zo universeel

dat, hoewel het bijna tweehonderd jaar geleden is geschreven, ik tot op het bot geraakt wordt door zijn woorden. Een goede schrijver is tot in zijn ziel doordrenkt van datgene wat zijn karakters meemaken. Een geboorte. Het kind-zijn. Het volwassen worden. De dood.

Er is een zekere rode draad te vinden in de schrijvers die mij inspireren: ze zijn allemaal dood, en allemaal schreven ze lang geleden. Astrid Lindgren, Hector Malot, Ann Rutgers van der Loeff, Roald Dahl, Lev Tolstoj, Laura Ingalls Wilder... Op zich niet vreemd voor een geschiedenisfanaat. Er is alleen een pietepeuterig probleempje... Hiermee zijn we aangekomen bij het volgende thema onder de vleugel verandering.

Mijn oudste zoon en ik zitten nu middenin een Astrid Lindgrenmarathon. Dat ik met hem de boeken kan lezen die mij zo hebben gevormd als kind, maakt me ontzettend gelukkig. Ik heb al mijn kinderboeken bewaard. Ook *Pippi Langkous*. De aantekeningen van mijn boekbesprekingen, de passages die ik grappig of mooi vond – ze zijn allemaal nog in de marges te lezen.

Een van mijn lievelingsdelen uit het boek is de reis naar Taka-Tukaland. De avonturen die Pippi, Tommy en Annika op Taka-Tukaland beleven, de broodvruchten die ze eten, de parels die ze opduiken – o, dat wilde ik ook als kind! Ik wilde ook vrij van school hebben om naar een bountyeiland in de Stille Zuidzee te reizen, elke dag zwemmen, op het strand spelen en in hutten slapen. En vooral: de Taka-Tukakinderen ontmoeten! In het boek hoorde daar een prachtige illustratie van Carl Hollander bij. Een twee pagina's vullende tekening van de Taka-Tukakinderen die met hun gezichten net boven water uit komen. Er was een kindje met een botje door de neus en ringen door de oren, en weer een ander kindje met een ring door de neus en ringen rond de nek. Een bloem in de kroesharen. De dikke, glimmende lippen. De guitige blikken. Ik kon er uren naar kijken en fantaseren welk Taka-Tukakindje ik het liefst zou willen zijn.

Spoel door naar dertig jaar later. Hetzelfde boek, nu met mijn zevenjarige zoon. Dezelfde tekening. De meest racistische, stereotyperende, denigrerende illustratie die ik in tijden ben tegengekomen. Dan de tekst. Pippi en haar 'blanke papa' die door de Taka-Tuka'ers worden vereerd. Het gebrekkige Nederlands. Het is om misselijk van te worden. En het houdt niet op bij Pippi. Ook bij het lezen van het idyllische *Bolderburen* bespeur ik bij mezelf soms een vleugje ongemak. Telkens weer die strijd tussen jongens en meisjes. De jongens die vinden

dat de meisjes niet mee mogen doen, want ze zijn immers maar meisjes. De moeder die vindt dat Lisa niet net als de jongens in de schuur mag slapen, want dat doen meisjes niet.

Om even terug te komen op Tolstoj... Ik ben nog geen vrouwelijk personage in Tolstojs romans tegengekomen die feministisch is, of studeert. Ze barsten te pas en te onpas in huilen uit. Ze zijn gevallen vrouwen, heilige Maria-achtige maagden of echtgenoten. Ook al heeft hij ze nog zo hoog zitten, meer dan dit zijn ze niet. Over het feit dat de vader van Laura Ingalls Wilder land van de Amerikaanse natives inpikt, wordt in *Het kleine huis*-serie met geen woord gerept. Wel beschrijft Ingalls Wilder een beangstigende ontmoeting tussen haar moeder – die toch al niet van indianen houdt – en een paar van die verschrikkelijke wilden. Verder wordt er hardnekkig gezwegen over deze verstoten en uitgemoorde oorspronkelijke bewoners van het land.

Het stopt niet bij boeken. Ik noemde net al de Disney-adaptatie van *Peter Pan*. Wanneer een vrouwelijke indiaan met een felrood gezicht tegen Wendy zegt: ‘Squaw niet dansen, squaw halen brandhout’, gaan er volgens mij meerdere dingen mis. Ik kan zo nog een hele rits ongemakkelijkheden uit Disneyfilms noemen. Van roodhuiden tot de Siamese tweelingkatten in *Lady en de Vagebond*, ontelbaar veel slapende prinsessen omringd door knaagdieren en vogels, witte vrouwelijke centaurs die hun lichaam aan mannelijke centaurs tentoonstellen, en ga zo maar door.

Om Carrie uit *Sex and the City* te citeren: *I couldn't help but wonder*. Die prachtige boeken, die mij zo hebben gevormd, mij hebben gemaakt tot wie ik ben: mag ik die nog wel lezen?

Hier moet ik even heel goed over nadenken, want ik weet het antwoord zo een-twee-drie niet. Ik moet even mijn gedachten ordenen. In oude Hollywoodfilms, zoals *Doctor Zhivago*, *Gone With the Wind*, *Meet Me in St. Louis* of *The Sound of Music*, verschijnt er op zo'n moment tien minuten lang de tekst INTERMEZZO in beeld. Oei, mag ik die films trouwens ook nog wel kijken?

Het is pijnlijk confronterend dat de verhalen die mij als kind hebben gevormd en die een blijvende impact hebben achtergelaten, eigenlijk niet meer kunnen. Hoe moet je daarmee omgaan? Moet je die verhalen verwerpen, of kunnen ze meeveranderen? En is dat laatste wel wenselijk?

Denk aan de moraliserende verhaaltjes over zoete kinderen, of juist aan verderfelijke, naar avonturen smachtende belhamels, of wijsneuzen die volwassenen te slim af zijn. Zoals ook kinderen veranderen, verandert onze smaak in kinderboeken. Wat vroeger kon, kan nu echt niet meer. De samenleving is diverser dan ooit. Dat moeten we terugzien in de kinderboeken. We willen niet meer dat prinsessen wakker worden gekust. Een vrouw hoeft helemaal niet gered te worden door een man. En als het dan per se toch moet, laat hem dan op z'n minst om toestemming vragen voor hij haar begint af te lebben. En waarom moet het een man zijn? Waarom mag het niet een vrouw zijn die een vrouw wakker kust? Alles kan.

Maar gek genoeg ook weer niet. We stellen nog steeds – net als vroeger – eisen aan kinderboeken en hun auteurs en verwachten van hen een zekere verantwoordelijkheid. Vroeger waren de verhalen vaak moralistisch en moesten kinderen opvoeden tot brave volwassenen. Nu moeten schrijvers aan de nieuwe generatie spiegels bieden door diverse personages te scheppen. Een boek over een blonde jongen en een blond meisje die verliefd op elkaar worden, kan eigenlijk niet meer. Waarom is dat meisje niet zwart, bijvoorbeeld?

Buiten de lijntjes kleuren, of zelfs controversieel zijn, word je soms ook niet in dank afgenomen, en de consequenties kunnen keihard zijn. Dit heeft tot gevolg dat we ook aan klassiekers strengere eisen stellen. Bepaalde woorden mogen niet meer. Zoals 'neger' of 'indiaan'. Je mag niet het woord 'donker' gebruiken, want dat kan een negatieve connotatie geven aan een donkere huidskleur. 'Gek' mag niet meer. 'Dik' ook niet. Je schurk mag niet 'lelijk' zijn.

Ik werk op dit moment aan een nieuw boek. Bij het creëren van de nemesis van mijn hoofdpersoon had ik ineens in mijn hoofd dat zij een tik bij haar oog had. Toen begon het ongemak. Kan dat wel? Dan zou ik dus een tik bij het oog associëren met iemand die slecht is. Dat werkt stereotyperend. Dus ik heb het toch maar niet gedaan. Dat vind ik niet meer dan normaal. Het laatste wat ik wil is bijdragen aan stereotypering. Alleen voel ik wel allerlei kaders en grenzen bij het schrijven. Zou een creatief beroep waarbij je ook grenzen probeert te doorbreken eigenlijk wel regels opgelegd moeten krijgen?

Dat betekent niet dat enige kaders, enige verantwoordelijkheid bij de schrijver niet broodnodig zijn. Er is veel veranderd sinds Peter Pan. Sinds Sjakie en Pippi. Kinderen groeien tegenwoordig op in andere omstandigheden. Er is meer diversiteit, er zijn ouders van

verschillende etnische afkomsten, vaders die thuisblijven, moeders die werken.

Jongeren zouden tegenwoordig veel meer mogelijkheden moeten hebben dan vroeger. Ik zeg expres ‘zouden moeten’, want het idee dat er geen verschil in kleur is, dat jongens en meisjes gelijkwaardig worden behandeld of dat homoseksualiteit en queerness als normaal gezien worden, is een illusie. Ik ben bang dat het de harde werkelijkheid is: dat racisme, seksisme en alle andere vervelende ‘ismes’ nog steeds doorsijpelen in elke laag van de samenleving en dus ook in onze kinderen.

Mijn jongste zoontje van twee is gek op *Welterusten, Kleine Beer*. Op een van de illustraties zie je achter het bed van Kleine Beer speelgoed staan, waaronder marionettenpoppen. Elke keer dat we bij die pagina komen, wijst hij naar het prinsessenpopje met een lange jurk aan en een kroontje op. Dan zegt hij: ‘Dat is mama!’ Nu draag ik bijna nooit jurken, en heb ik al helemaal geen lange blonde haren. Ook draag ik geen kroon. Toch ben ik de prinses. Voor elk stereotyperend, ouderwets kinderboek lezen we bij mij thuis denk ik zeker vijf boeken die deze juist doorbreken. Boeken met stoere meisjes, papa’s die thuisblijven, kinderen van kleur... En wat blijft hangen? Dat ene plaatje van de prinses. Stereotypen en ongelijkheid zijn hardnekkig.

Als kind wist ik heel goed die elementen uit verhalen te pakken die ik voor mezelf relevant vond. Ik had Pippi en Ronja als rolmodel voor een sterk meisje. In Emiel herkende ik de belhamel die ik soms kon zijn. Alle historische verhalen voedden mijn liefde voor geschiedenis en mijn verbeelding. Sprookjes als *Doornroosje* en *Assepoester* speelden in op mijn mierzoete gevoel voor romantiek.

Maar wat had ik een graag een boek gehad over een zwart hoofdpersoon met een grote bos ontembare krullen. Want hoewel ik me als meisje stoer durfde te voelen en stout durfde te zijn, heb ik tot op de dag van vandaag een moeizame relatie met mijn haar en huidskleur. Mijn haar moest vroeger altijd glad en steil zijn, en mijn gedrag mocht niet uit de toon vallen bij mijn witte vriendinnen. Want ik wilde niet worden gezien als dat stereotype zwarte meisje en bewijzen dat ik er misschien anders uitzag maar dat absoluut niet was.

Je kunnen spiegelen en identificeren met de personages in een boek: dat is waar het om draait en wat je als kind houvast geeft. Rolmodellen geven je iets om naar te streven, helpen je bij

het ontwikkelen van je eigen identiteit en het veroveren van een plekje in de maatschappij. Ik ben ver gekomen. Maar het tekort aan vrouwelijke, zwarte rolmodellen heeft bij mij zijn littekens achtergelaten. Want als ik die wel had gehad, had ik misschien als kind minder mijn best hoeven doen om me aan te passen.

Gelukkig zijn die rolmodellen er nu wel. In overvloed. Dat is echt veranderd. Zo veel dat je soms niet meer weet waar je het zoeken moet. Misschien maakt het die klassiekers – de Roald Dahls en Astrid Lindgrens – achterhaald. De boeken van Laura Ingalls Wilders mogen op Amerikaanse scholen niet meer gelezen worden omdat het de inheemse bevolking in een slecht daglicht stelt. In de boeken van Roald Dahl zijn allerlei woorden en fragmenten aangepast om het toegankelijker te maken voor grotere groepen. Je moet je afvragen of de Pippi Langkous zoals die bij mij nog in de boekenkast staat op school gelezen zou mogen worden.

De artikelen en berichten in kranten en op sociale media overspoelen ons met voors en tegens. Boze ouders trekken aan de bel omdat kinderen op school achterhaalde sprookjes moeten lezen. De andere kant is juist dat we overgevoelig zijn geworden. We moeten boeken in hun originele staat laten in plaats van ze aan te passen aan de tijdgeest. En ga zo maar verder. We zouden in een ingewikkelde discussie kunnen belanden over deze voors en tegens. Maar daar heb ik geen zin in. Ik noem het alleen, omdat het iets wezenlijks zegt over hoe we met veranderingen omgaan en hoe dit ook het kinderboekenvak raakt.

Ooit waren die achterhaalde schrijvers, die zogenaamde racisten en vrouwenhaters, zelf de veranderaars van hun tijd. Kijk naar de eigenzinnige, excentrieke Roald Dahl met zijn vreemde, surrealistische verhalen over magische chocoladefabrieken, fazanten die uit de lucht vallen door een overdosis aan slaappillen, en heksen zonder tenen met blauw speeksel. Kijk naar Astrids stoere meisjes: Ronja de Roversdochter, en Pippi, het sterkste meisje ter wereld. Zijn we ze voorbij geëvolueerd?

Toch blijf ik ze lezen, en ze raken me keer op keer. Ik zie mezelf als een uitgesproken feminist. Maar toch krijg ik kippenvel en tranen in mijn ogen wanneer in de film *Doornroosje* de prins door het paleis holt met op de achtergrond de mierzoete muziek van Tsjaikovski. Dat moment dat hij Doornroosje ziet liggen... Ik smelt. Wanneer ik in de wereld van Tolstoj stap

vol weelderige bals, kanten jurken, romances op het ijs en oeverloze jachtpartijen... Tja, ik smul. Ik kan het niet anders zeggen.

Hoe kan ik die twee uitersten in mij – de feminist en de nostalgicus – met elkaar vereenzelvigen? Hoe kan ik mezelf in de spiegel aankijken als ik mijn kinderen racistische, vrouwonvriendelijke kost voorleg? Daar is een simpel antwoord op: omdat het mooi is. Omdat het raakt. Omdat het nog steeds, ondanks het feit dat er elementen in zitten die vandaag de dag niet meer kunnen, een ander, rijker mens van je maakt nadat je de laatste bladzijde hebt gelezen en het boek dichtslaat.

Historici weten als geen ander het belang van context. De context waarin iemand leefde. De context waarin een gebeurtenis zich voltrok. De context waarbinnen iets is geschreven. Zou je dan alles wat achterhaald is of wringt moeten weggooien omdat het niet meer precies past in de context van nu? Zou dan niet alles op de vuilnisbelt van de vergetelheid verdwijnen, en is dat niet zonde?

Is het dan zo erg om een verhaal hier en daar te tweaken, bij te schaven, op te frissen als dit betekent dat de levensduur ervan wordt verlengd en het daardoor niet op de vuilnisbelt eindigt? Dan kun je nog zo op je kop gaan staan van woede en ergernis, verzuchten dat we vertrutten, dat niets meer kan, dat we alsmaar op onze woorden moeten letten, maar *so what?* Wat kunnen we anders doen, behalve op de trein der verandering te stappen voor je achterblijft op het station?

Eerlijk is eerlijk, ik krijg ook de kriebels wanneer ik weer eens niet ‘donker’, ‘dik’ of ‘gek’ mag schrijven van een redacteur. Of als ik lees dat mevrouw Griezel niet meer lelijk mag zijn. Maar is dit nou echt zo erg?

Ik wil de vraag niet beantwoorden, maar meteen een andere vraag stellen die daaraan raakt: van wie is zo’n verhaal eigenlijk? Is een verhaal van diegene die het gecreëerd heeft, of is het vanaf het moment dat het gedeeld wordt van diegene die het tot zich heeft genomen? Wat zouden overleden schrijvers zeggen als je ze zou vragen of ze het erg vinden als hun boek hier en daar wordt aangepast, zodat nieuwe generaties kinderen ervan kunnen genieten? Wat zouden ze dan zeggen?

Ik geef hier geen antwoord op, want ik kende ze niet. Ik denk dat het ook per schrijver verschilt. Laatst las ik een bewerking van *De geheime tuin* van Margaretha van Andel, met illustraties van Daphne Louter. *De geheime tuin* is in 1911 geschreven. Ik heb zowel de originele Engelse versie gelezen als de uitgave van Van Andel. Ik denk dat weinig kinderen van nu het originele verhaal zouden doorkomen. Maar de bewerking, in eigentijds Nederlands, wel. Want net zoals de wereld door de eeuwen heen verandert, verandert taal ook. En hoewel het verhaal van Frances Hodgson Burnett is aangepast, doet dat geen enkele afbreuk aan de essentie ervan. Is dat niet waar het om draait? Een wereld zonder *De geheime tuin* is wat mij betreft een minder mooie wereld. Dan maar een tikkeltje aangepast.

Ik vraag me ten eerste af of het kinderen van nu iets boeit dat *De Griezels* of *De Heksen* af en toe net wat andere bewoordingen heeft dan het origineel. Tijdens het voorlezen noem ik Pippi's vader 'eilandkoning' in plaats van 'negerkoning'. Ik denk niet dat mijn zoon later bij zijn psycholoog gaat klagen dat hij niet de originele *Pippi Langkous* heeft mogen lezen. Waarom vinden we dit dan zo erg? Waarom kunnen we niet erkennen dat de tijden anders zijn en de jeugd andere wensen heeft? Van wie is het verhaal?

Eén ding weet ik wel zeker; al die boeken die ik heb gelezen, die mijn leven hebben veranderd, die mij hebben ontroerd of mij aan het lachen hebben gemaakt, die zijn van mij. De personages zijn van mij. Ze horen bij mij. Ze zitten in mijn hoofd en in mijn hart. Ik deel ze met mijn kinderen en hoop dat zij die met hun kinderen zullen delen. Als mijn zoon lacht om dezelfde Pippi-grappen waar ik ook als kind om heb gelachen, dan is alles goed in de wereld.

Juist door de mix van oud en nieuw, door een kind een zo divers mogelijk aanbod te geven, neem je ze serieus. Zodat zij eruit kunnen pikken wat zij denken dat relevant voor hen is. Dan stap je in hun wereld en speel je in op hun behoeften. Kinderen hebben onze wijsheid nodig, maar wij hebben die van hen nodig. Kinderen zijn de verandering, ze brengen de verandering teweeg. We hebben deze verandering ook nodig.

Misschien komt het door jaren van onderzoek naar een periode waarin de mens zich van zijn slechtste kant heeft laten zien, maar ik heb weinig vertrouwen in de mens. Soms, als ik word overspoeld door sombere gedachten, vraag ik me weleens af waarom ik kinderen op deze wereld heb gezet. Dan kijk ik naar hun slapende, vredige gezichtje en dringen zich allerlei vragen aan me op. Waarom mogen wij hier wel veilig en gezond leven, terwijl op andere

plekken kinderen sterven door oorlog en genocide? Wat zou ik doen als mijn kind hongerig was? Wat als ik een Joodse moeder was die haar kind moest voorbereiden op de dood? Wat als hier oorlog uitbreekt? Waar gaat dit alles in hemelsnaam naartoe?

Ja, je ziet, ik heb weinig vertrouwen in de mens. Het werk als historicus heeft me op een bepaalde manier een cynicus gemaakt. Maar waar ik wel in geloof, met elke vezel van mijn lichaam, is het kind. Ik geloof in de kansen die verborgen liggen in de jeugd. Ik geloof in de toekomst van een kind, waarin alles nog mogelijk is. Schrijven voor een kind is schrijven voor de verandering zelf. Want niets verandert zo snel als een kind. En in die wervelwind van verandering bieden kinderboeken rust en verstillings, schoonheid of fantasie, of zoeken ze juist de confrontatie op met de moeilijke dingen in het leven. Ze bieden handvatten om te leren omgaan met die snel veranderende, harde realiteit die bij het opgroeien hoort.

De sterren schenen boven het dak van Villa Kakelbont. Daarbinnen zat Pippi. Daar zou zij altijd zijn. Dat was heerlijk om aan te denken. De jaren zouden voorbijgaan, maar Pippi, Tommy en Annika zouden niet groot hoeven worden. Er zouden nieuwe lentes en zomers en nieuwe herfst en winters komen en zij zouden altijd spelletjes kunnen blijven spelen. Ja, dat was een troostende gedachte – Pippi zou altijd in Villa Kakelbont blijven wonen.

Het is een troostende gedachte, maar ook een verdrietige. Een kind beleeft het concept tijd heel anders dan een volwassene. Het idee dat het leven eindig is, is voor een kind moeilijk te bevatten. Ze zijn net zo zeker van hun jeugdigheid als van het feit dat hun moeder en vader er altijd, maar dan ook altijd, zullen zijn. Maar op een dag is dit niet meer zo. Dan zijn ze groot. Dat dingen blijven zoals ze zijn, dat papa's en mama's er altijd zullen zijn, dat spelletjes voor eeuwig duren – het zijn sprookjes die we elkaar vertellen. Ze dienen als troost voor het verdriet om de vergankelijkheid van het leven. Maar dat is niet erg.

Stel je eens voor: boeken waarin er nooit iets wezenlijks verandert. Waarin kinderen niet tegen problemen aanlopen, en waar in de schaduwen van het verhaal geen moeilijke thema's als eenzaamheid, dood of ongelijkheid schuilen... Dat zijn toch geen echte verhalen?

Juist de eindigheid van de dingen in het leven maken het de moeite waard. Kerstmis. Een verjaardag. Vakantie. De woede en verdriet die kinderen voelen bij het naar bed gaan, of het

verlaten van een verjaardagsfeestje. Dat diepe gevoel van verongelijkheid over dat volwassenen ergens een eind aan maken. Hoe durven ze! Maar in die eindigheid zit juist het avontuur, het verdriet, de angst, de vreugde. Alles wat leuk is eindigt, maar alles wat moeilijk is ook. Is dat niet hoe we moeten omgaan met de banaliteit van het leven? Daarin schuilt voor mij het spel: het vinden van de balans tussen oud en nieuw. Traditie en vernieuwing. Volwassen worden en voor altijd jong blijven. Fantasie en realiteit. Beginnen en eindigen.

Ik sluit af met de woorden van Lev Tolstoj zoals hij die schreef in *Kinderjaren*:

Wanneer je enkel alleen op de werkelijkheid afgaat zou er geen enkel spel meer mogelijk zijn. En als er geen spel meer is, wat blijft er dan over?

Ook al zijn alleen mijn billen besprenkelt met elfenstof en trekt de lijn mij terug. Met een glimlach kijk ik hoe de kinderen wegvliegen naar Neverland. Dan sluit ik mijn ogen en vlieg gewoon achter ze aan.

Ik had dit alles niet kunnen schrijven zonder de steun en kritische blik van mijn vriend Pim Havinga en mijn redacteur Hannerlie Modderman.

Dankjewel voor het luisteren.

Astrid Sy

15 mei 2024

